

Музей Максіма Багдановіча ў Гародні

У сакавіку 1982 года прапанавалі мне кінуць працу ў школе і пачаць збіраць музей Максіма Багдановіча. Я атрымала ключ ад кватэры №1 у доме па вуліцы Максіма Багдановіча, 1, на якім была ўсталявана шыльда, што ў ім з 1892 па 1896 год жыла сям'я паэта Максіма Багдановіча.

Сям'я Максіма жыла ў Гародні на трох прыватных кватэрах: у доме Марушэўскага – ад вакзала ў бок вёскі Падкрыжакі, у доме Агульніка на Новым Свеце, вуліца Малая Садовая, цяпер М. Багдановіча, у доме Шміта па вуліцы Палявой, цяпер вуліца Карбышава, але пра гэтую апошнюю сваю кватэру Адам Багдановіч нічога не прыгадаў ва ўспамінах, хутчэй за ўсё, ён пераехаў у яе пасля смерці жонкі Марыі, якая памерла 4 кастрычніка 1896 года.

Дом Агульніка яшчэ быў жывым, калі ў 1965 годзе змяшчалі шыльду на доме, які ім болей спадабаўся, бо выходзіў на рог вуліц Багдановіча – 1-га мая. /"Багдановіч тут не жыў, але павінен быў жыць," – сказаў прафесар... / Я гэтую ілжэшыльду паціху прыняла, але цяпер яна аднавілася зноў. Дом Агульніка разбуралі ў другой палове 70-х, на яго пляцы будавалі садок, але ў ходзе будаўніцтва перарабілі ўнутраныя пакоі на дзве кватэры савецкім чыноўнікам. Праўда, новы дом стаў не дакладна на падрубы дома Агульніка, ёсць у садзе лапкі цёмнай мураўкі – гэта тое святое месца.

Спачатку я хадзіла на працу паплакаць, што жыццё не ўдалося. Гэта была мая норка, у якую я знізвала свае слёзы. Мяне раз у тыдзень выклікала партыйная дырэктарка гісторыка-археалагічнага музея і адчытвала. Здаецца, за тое, што я п'ю каву там, дзе павінна займацца навукай. Я там толькі плакала.

Улетку я далучылася да экспедыцыі Вольгі Церашчатавай, якая збірала Музей старажытнабеларускай культуры пры Акадэміі навук, навукоўцы апісвалі сакральнае мастацтва касцёлаў у Сморгонскім, Ашмянскім рэгіёнах. Я атрымала першыя экспанаты ў музей ад св.памяці айца Яна Матусевіча,

пробашча касцёла ў Барунах, - фотаздымкі ксяндзоў-паэтаў Андрэя Зязюлі і Казіміра Сваяка. Наведала Кушляны, магільы Багушэвічаў у Жупранах, памалілася ў неразбураных касцёлах, пацешылася фрэскамі ў касцёле ў Солах...

Калі пачаліся заняткі ў школах, я паехала ў Слонім, Карэлічы, Зэльву, Дзятлава, пазнаёмілася з цудоўнымі людзьмі, збіральнікамі сціпрых айчынных скарбаў – дзядзькам і пляменнікам Ракевічамі, Корзунам, Логашам, Жывалеўскім, Говарам... Хто мог, той адрываў ад сэрца невялікую долю сваіх збораў, - Бог казаў, што трэба дзядзіцца... Але не ва ўсіх калекцыянераў я забірала тое, што яны мне аддавалі. У Івана Говара была “Жалейка” Янкі Купалы, я хацела купіць гэтую кніжку, заплаціць гаспадару з дзяржаўнай касы хоць долю таго, што яна каштавала... Кніга так і засталася ў Іўі.

Але здаралася, што я аддавала апошнія грашы са сваёй зарплаты, каб не страціць кнігу, як было са “Шляхам жыцця” Янкі Купалы, - калекцыянер памёр, а ягонаму нашчадку трэба было хутка ўсё прадаць і праматаць... Дзяліліся са мной нашы пісьменнікі. Прадметаў быту – мэблі, люстраў і люстэркаў, печак і камінаў, фісгармоній і гадзіннікаў, - шмат засталася ад вайны і ад пераездаў пасля вайны жыхароў Гародні ў пошуках лепшай долі. Вялікіх грошай я не мела, купляць праз музейныя закупкі было вельмі нязручна, камісія мяне ігнаравала, пагарджала мной, ды ў фондах і так усяго было шмат. Але паціху збіралася і на маім рахунку.

Першая экспазіцыя называлася “літаратурны аддзел”, а інакш і не прыдумаеш. Яна адчынілася 26 мая 1986 года, у гадавіну смерці паэта. Мая норка для слёз ператварылася ў аматарскі клуб. Клуб гарадзенскай інтэлігенцыі “Паходня” меў сабе дадатковае месца збораў. Свядомая моладзь Гародні запрашала ў музей маладзёвыя суполкі з розных куткоў Беларусі і Беласточчыны, займалася стварэннем беларускіх групаў у садках і беларускіх першых класаў у школах, найчасцей з аднаго вучня... Уніяцкі святар Віктар Данілаў прачытаў курс лекцый па Евангелле.

У 1991 годзе Беларусь святкавала стагоддзе з дня нараджэння Максіма Багдановіча. Паэт перажываў сваё духоўнае

адраджэнне, лепшыя людзі інтэлігенцыі і народа займаліся вывучэннем, уважлівым перачытваннем, перавыданнем, увасабленнем яго вобраза ў мастацтве, у музейных экспазіцыях, у выставах, у тэатральных прадстаўленнях, у музыцы, у святых паэзіі, у конкурсах...

У сталіцы адчынілі Музей Максіма Багдановіча і хатку Змітрака Бядулі, адбудоўвалі сядзібу Вацлава Лычкоўскага ў Ракуцёўшчыне, стваралі прыгожую казку, дзе на кветкавых пагорках каля вёскі праходзілі святыя паэзіі...

У Гародні ўсё адбывалася са спазненнем. Дырэктар рэспубліканскага музея Максіма Багдановіча Алесь Бяляцкі параіў мне даручыць афармленне новай экспазіцыі маладым мастакам Алегу Драчову і Валодзю Пратасеню, якія перад тым стварылі хатку Змітрака Бядулі ў Менску.

Рэспубліканскі камбінат “Мастацтва” ў пачатку дзевяностых яшчэ не страціў матэрыяльнай базы і кадраў. Ён і пабудоваў экспазіцыю музея Максіма Багдановіча ў Гародні. Увесь дамок гарадскія ўлады не вызвалілі, гэта давала падставу жыльцам дома капрызнічаць, маніпуляваць. Напрыклад, за два пакоі ў мансардзе, дзе было прапісана мноства людзей, гаспадыня хацела атрымаць тры кватэры ў новым доме. Ёй выдзелілі дзве. У адну дачка засялілася. А другі ордер гаспадыня шпурнула начальніку на стол. Так і жывуць у мансардзе.

Вядома, што нават малыя музеі ў бедным Краі не могуць быць хутка сабраныя адной наіўнай паэткай, ды яшчэ ўдавой... Новую экспазіцыю - яшчэ залежныя ад гісторыка-археалагічнага музея, але ўжо нахабна-самастойныя - , адчынілі 26 мая 1994 года. Дапамагалі міністр культуры Анатоль Бутэвіч і народны паэт, народны дэпутат Ніл Гілевіч. Летам з візітам у Гародні музей наведаў Старшыня Вярхоўнага Савета Мечыслаў Грыб. З 1 студзеня 1995 музей атрымаў юрыдычны статус.

Што мы стварылі? Я хацела стварыць беларускі духоўны дом або сваю вёску, якую ўжо страціла.

Алесь Чобат, якога абласны начальнік культуры Вячаслаў Брыкач аформіў у музеі экскурсаводам, хацеў стварыць

у музеі гістарычны кабінет. І ўсё гэта нейкі час узаемадзейнічала – вёска і гістарычны кабінет.

Гарадзенскае маленства Максіма Багдановіча ў асяроддзі дарослых распрацаваў Аляксандр Госцеў яшчэ да таго, як я пачала працаваць у музеі. За сімвалічную цану ён аддаў у новую экспазіцыю калекцыю паштовак і фатаграфій гарадзенскіх майстроў таго часу, а таксама святочнае выданне кнігі Яўстафія Арлоўскага “Гродзенская даўніна”. Такім чынам, адна невялікая зала апавядала пра падзеі канца XIX стагоддзя, пра сціплыя здабыткі беларускай фальклёрнай культуры.

Пісьменнік Аляксей Карпюк ездзіў у Яраслаўль па сваіх справах. Знайшоў там сваякоў паэта Максіма, у якіх так і стаяў куфар з паперамі і рэчамі бацькі Адама. Той быў гісторыкам, калекцыянерам і нічога не выкідаў.

Аддавалі ўвесь куфар. Карпюк узяў тое, што мела дачыненне да жыцця сям’і ў Гародні – арыгіналы фотаздымкаў бацькоў, дзяцей, сям’і, сваякоў і сяброў, метрыкі хросту і метрыкі смерці, шкатулку, падарунак Адама Марыльцы, папяровую жабку, лыжачку... Увесь куфар перавёз у Беларусь Алесь Бачыла.

Аляксей Карпюк перадаў калекцыю ў фонды гісторыка-археалагічнага музея. Адтуль яна перайшла ў музей Максіма Багдановіча. Гэтая калекцыя – неацэнны скарб.

Важнай у музеі была зала, у якой мы паказалі, што Беларуская Народная Рэспубліка адбылася як гістарычная палітычная з’ява, на яе ўтварэнне працавалі магутныя дзеячы пачатку стагоддзя – яны думалі пра мову, асвету, друк, пра войска і будучых працаўнікоў на ўсіх нівах дзейнасці, яны думалі пра культуру, пра нацыю... Магчыма, не паспелі абдумаць усё пра хлеб надзённы, каб накарміць усіх галодных.

Максім Багдановіч быў адным з іх, сярод іх.

Спачатку мы аб нашых нацыянальных героях апавядалі ў пакоі, дзе былі іх партрэты, бо ў дзяцей і моладзі добра працуе зрокавая памяць на эмацыйным узроўні.

Светла ўспамінаць, як мы стваралі мемарыяльную кватэру сям’і паэта, мастакі, рэстаўратары, археолагі, архітэк-

тары і самыя розныя прыхільнікі паэта дапамагалі нам. Тую канапку, якою мы ўпрыгожылі пакой-кабінет Адама Багдановіча, бацькі паэта, які ў Гародні працаваў памочнікам бухгалтара ў сялянскім банку, мы прывезлі з гісторыка-археалагічнага музея з пакоя фатографа, нават не з пакоя, а з калідорчыка перад пакоем. Канапка была вельмі прыгожай у мінулым, але вельмі знішчанай. Яе не ўзялі рамантаваць на мэблевай фабрыцы. Мастак-рэстаўратар Валодзя Кіслы зацікавіўся канапкай і забраў яе ў сваю майстроўню. Яна там знаходзілася каля паўгода. У вольны час Валодзя паціху лячыў яе ад жучкоў, перабіраў, перацягваў спружыны, заклеіваў часткі драўляных розных узораў, нарэшце абцягнуў яе тканінай, пакрыў лакам.

З арганістам фарнага касцёла Станіславам Матусевічам у адным бараку на горцы за бернардынскім касцёлам знайшлі фісгармонію ў пані з вельмі паважанага музычнага роду Гародні. Сябра Станіслаў сабраў інструмент па “костачках”, замяніўшы сукно, скуру і шмат драўляных частак...

Калі амаль усё ўжо было зроблена, мы правялі акцыю “печка”, у якой удзельнічала шмат людзей. Печкі з кафлі ўпрыгожвалі ў мінулым пакоі нашага дома, але іх разабралі. Цяпер нам трэба было паставіць хоць муляж. Загадчыца аддзела культуры гарвыканкама Ірына Кліменка па сваіх каналах камандзіравала ў нашу групу міліцыянта, таму што дазвол на разборку печкі з прыгожым каптуром у доме каля пратэстанцкага касцёла мы атрымалі, але жыхары дома не аддавалі нам печку. Мы і выбралі тую печку толькі таму, што яна стаяла не ў кватэры, а ў сенцах. З дапамогай міліцыянта мы дамовіліся з жыхаркай з другога паверха. Печка была з кафлі, якую выраблялі ў Гародні... А пасля тую печку мы ставілі самі, дакладней, ставіў яе мой сын Валера і яго кавальская брыгада, гэта была ў іх практыцы першая і адзіная такая печка. Мастак з гісторыка-археалагічнага музея ў той час надта доўга і моцна хварэў.

У драўляным доме па вуліцы Дзяржынскага, амаль на супраць вуліцы 1 Мая, дзе цяпер знаходзіцца тралейбусны

прыпынак, жыла пані Марыя, яна дажывала сваё жыццё ў самоце, сын яе выехаў у Варшаву даўно, муж памёр. У мінулым гэта была багатая пані, якая мела свой прыватны дом. У яе доме стаяла мэбля з таго часу, калі дом быў пабудаваны, там было ўсё антыкварнае, сецэсійнае, прыгожае, - ложка драўляны, шафы для адзення і кніжныя паліцы, крэданс, крэсла-качалка, вешалка. Там віселі пейзажы добрага мясцовага мастака даваеннага часу. Пасуда ў яе была таксама славурых фарфоровых заводаў. Я наведвала тую жанчыну, прыносіла ёй простую ежу, бо яе абкрадалі "апекуны", я магла ў яе купіць за свае сціплыя заробкі драбязу - рамку, ножык са слановай косці разразаць кніжкі і лісты, лыжачку для гарбаты...

Нарэшце я ўгаварыла фонды гісторыка-археалагічнага музея купіць у яе частку ёй ужо не патрэбнай мэблі. У мяне ж не было свайго бюджэта. Не ўсё тое прыгожае яны пасля аддалі ў мемарыяльныя пакоі Багдановічаў, але што аддалі, яно і цяпер знаходзіцца ў мемарыяльнай кватэры: амаль увесь пакой маці паэта Марылькі абсталяваны мэбляй з дому пані Марыі, у дзіцячым пакоі стаіць кніжная шафка. На пейзажы пашкадавалі грошай, купіў іх прыватны калекцыянер.

Калі пані Марыя памерла і дом яе пачалі разбіраць, на гарышчы знайшлі мноства старых дакументаў, якія браў, хто хацеў.

Выкладала ў нашым педінстытуце расейскую літаратуру Кацярына Асокіна. Калі мы ўжо адчынілі экспазіцыю ў 1994 годзе і вызваліліся з няволі гісторыка-археалагічнага музея, я пачала наведваць Кацярыну Васільеўну. Яна амаль не выходзіла з кватэры, таму што паламала нагу ў бядры, нага адмовілася зрастацца. У спадарыні Кацярыны ў кватэры таксама быў музей.

Сецэсійная далікатная гарадская мэбля знаходзілася ва ўжытку - стол і шэсць амаль што "паветраных", такіх цацкавых, такіх тонкіх крэслаў, якімі яна карысталася. Люстэрка, а пры ім маленькая тумбачка. Камодзік - такі ажурны ўвесь, такі прыўкрасны, такі казачны. Некалькі

карцінаў на сценах. І ўся бібліятэка была ўнікаліная, прыжыццёвыя выданні расейскай класікі.

Я выпрасіла ў яе томік Фета, заплаціўшы за яго, прынесшы ёй у замену сучаснае выданне з тым самым зместам. Яна перадала нам адно авальнае люстэрка. Наш начальнік Вячаслаў Брыкач і ўсе спецыялісты ад культуры былі яе студэнтамі. Ведаючы гэта, я ацаніла яе прадметы даражэй, яна нічога не прасіла, але была здзіўлена і ўсцешана. Яна казалася: “Данута, калі я адчую, што мне ўжо нічога не трэба, я перадам табе ўсё ў Музей Максіма Багдановіча.” Атрымалася так, што мне першай не спатрэбіліся антыкварныя рэчы, таму што я была адпраўлена адпачываць...

Алена Міхайлоўская, якая з гандлю на рынку выхоўвала без мужа траіх дзяцей, прыйшла ў музей і сказала так: “Мой дзед надарваў здароўе, каб пабудоваць у Гародні сваім нашчадкам дом. Дом у яго адабралі, на тым месцы пабудавалі шматпавярховік. Вось ад нашай сям’і я хачу аддаць у музей піяніна, каб яно тут захавалася.” Мне ўжо цяжка ўспомніць гісторыю таго піяніна, яно з пачатку мінулага стагоддзя з Кёнігсберга.

Дачка Рудольфа Пастухова Алена, пра яе бацьку я апавядаю ў “Яблыньцы”, прыходзіла паіграць на нашым піяніна. На ім не кожны музыка мог іграць. Для такіх старых інструментаў кампазітары ствараюць спецыяльную музыку, а вялікія музыкі вельмі рэдка для элітных слухачоў іграюць на такіх піяніна канцэрты. Я не магу апытаннем у знаёмых даведацца, ці захавалася піяніна ў экспазіцыі “Літаратурнай Гродзеншчыны” пад партрэтам Элізы Ажэшка.

Паколькі дзіцячай старой мэбды і цацкаў амаль не захоўваецца, таму што дзеці яе самі зношваюць, то большасць прадметаў у дзіцячы кабінет зрабіў нам малады разьбяр па нашых няўмелых эскізах. А коніка-качалку змайстраваў мой сын Валера. І любілі дзеці катацца на тым коніку. І мы ім дазвалялі...

У нашу вёску-гістарычны кабінет пачалі заходзіць турысты, перабегчыкі з рэспублік Прыбалтыкі і поўдня, раз-

ведчыкі, пакрыўджаныя, але заходзілі і людзі навукі, якія вывучалі нашу мову і культуру ў Злучаных Штатах, у Англіі, Францыі і Швецыі. І шмат школьнікаў, студэнтаў і выкладчыкаў з вучэльняў і ВНУ Польшчы. Адноўчы ўвечары патэлефанаваў ксёндз-салезіянін Ігар Лашук і папрасіў, каб я паказала музей Яго Эмінэнцыі першаму папскаму нунцыю на Беларусі Монсін'ёру Аўгустыну Маркетто. Нехта прасвятліў нашага госця, што ў Беларусі мова і культура ў зародкавым стане. Як жа ён быў здзіўлены і захоплены тым, што мы яму з айцом Ігарам наапавядалі, што ўбачыў сам у маленькім музеі! На заканчэнне ён сказаў, што мае час, каб яшчэ паразмаўляць, мы селі за круглы стол у гасціным пакоі Багдановічаў і так сардэчна размаўлялі пра Бога, Беларусь і Апостальскую сталіцу...

Мы выдалі ў сваёй вёсачцы-музеі некалькі невялікіх кніжак, буклетаў і паштовак. Стварылі фонд у 9 тысяч адзінак. Правялі некалькі прыгожых літаратурных святаў. Устанавілі помнік на магіле маці паэта Марыі Апанасаўне Багдановіч з Мякотаў /22.02.1869-4.10.1896/. У вольны час аформілі экспазіцыю "Літаратурнай Гродзеншчыны", аформілі некалькі школьных кабінетаў, пасябравалі з усімі дзіцячымі дамамі Гродзеншчыны. Дапамаглі напісаць некалькі дыпломных працаў і некалькі кандыдацкіх дысертацый.

Але над нашым музеем заўсёды вісеў дамоклаў меч. Пакуль культурай кіраваў ужо стомлены, дабрадушны Вячаслаў Брыкач, ён нас бараніў і ратаваў. Яго адправілі на пенсію, прыйшла з райвыканкама пані Тэрэза /вельмі папулярнае імя ў дробных начальніц Чурлёнска-Азёрскага наваколля/... Нас прымусілі ўзяць на працу загадчыка фондамі і яшчэ аднаго экскурсавода. І ўсё пачалося. Сучасныя спецыялісткі заходзілі, бачылі, што ў музеі спакойна, чыста, згаджаліся на малую зарплату. Але, атрымаўшы яе, адразу змянялі настрой, бо думалі, што ім, такім маладым, адукаваным спецыялістам з дыпламам Гродзенскага ўніверсітэта, усё ж налічаць болей. Яны не маглі зразумець, куды трапілі, бо тут гісторыя была не такая, якую ім выкладалі ў ВНУ, літаратура была не такая, якую яны вывучалі ў школе, да таго ж пало-

ва кніжак у экспазіцыі лічацца беларускімі, а надрукаваны “польскімі” літарамі. Найгорай рабілася, калі іх Тэрэза, не галоўная начальніца, а яшчэ адна, якая кіравала непасрэдна музеямі, выклікала ў кабінет і абяцала ім у вельмі хуткім часе месца дырэктара, таму што я была ў пенсійным узросце. Пасля гэтага маладая спецыялістка ўжо нічога рабіць не магла, а толькі чакала... Яны ўсе мяне ненавідзелі, як ненавідзяць у гэтым рэгіёне ўсе савецкія грамадзяне ўсіх начальнікаў на сваіх месцах працы...

Мяне звальнялі з працы знянацку ў прысутнасці траіх Тэрэзаў. Мяне выклікалі ў аблвыканкам і тройка паказала тры лісткі. Я спытала, які галоўны. Я прачытала загад, падпісаны старшынём Дубко, выйшла з выканкаму і выйшла з музея, не раўняючы, нібы Антоній Тызенгаўз са свайго палаца: у сумцы ў мяне былі ключы і пячатка, я ўсё гэта выкінула па дарозе ў забруджаную раку Гараднічанку... Цяпер я плачу ў сваім ложку, які вельмі шаную, а мае слёзы зліваюць мае коцікі.

Атрымаўся сухі аповед, як справаздача. Але я мусіла апісаць гэты адрэзак свайго жыцця хоць так, каб юныя газетчыкі і даследчыкі не мучылі мяне допытамі па тэлефоне, пакуль я жывая. Мне цяжка перабіраць у памяці ўсё, што я натварыла і што са мной адбылося. Я не Шэкспір, які сказаў пра падобную сітуацыю вуснамі Гамлета: “Бачыце, якую мізэрную рэч вы з мяне робіце? Вы гатовы іграць на мне, вам здаецца, што мае лады вы добра ведаеце, вы хацелі б вырваць сэрца маёй таямніцы, вы хацелі б праверыць маё гучанне ад самай нізкай ноты да самай высокай. У маленькай флейце шмат музыкі, выдатны голас, а не можаце вы змусіць яе вам іграць... Ці па-вашаму на мне іграць лягчэй, чым на дудцы? Назавіце мяне якім хочаце інструментам, вы можаце мяне замуцьць, але іграць на мне я вам не дам.”

Музей Максіма Багдановіча быў фармальна дзяржаўным, але ствараўся адной жанчынай, якая паклала на яго стварэнне ўсё, што мела, — свае прыватныя зборы кніг, фатаграфій, дакументаў, аўтографу дарагіх ёй людзей, якія з любоўю аддавалі са сваіх бібліятэк нешматлікія кнігі

нашых класікаў, свае скрыпкі, паштоўкі, цацкі, якія захаваліся за войны і бальшавіцкую навалу. Аддавалі ў Музей Максіма, але ў рукі Дануты. Гэтую любоў да Максіма яны пераносілі на Дануту і наадварот. Неяк яны нас злучылі, зраднілі любоўю.

Савецкія начальнікі гэта разумелі.

Выгнаўшы мяне з-за ўзросту з дому, дазволіўшы савецкім супрацоўнікам запіхнуць партрэты продкаў у пыльны куток, яны ведалі, што нарэшце дасталі паэтку, якая мае смеласць усё жыццё заставацца пры сваіх поглядах.

Сумна назіраць, як пры тваім жыцці разбураюць і збыткуюцца з тваёй працы. А твае нібыта аднадумцы — пісьменнікі — у музеі праводзяць прэзентацыі, нібы нічога не змянілася.

Я навучылася дзякаваць Богу за паразы, за памылкі жыцця, за свае грахі і за здраду іншых людзей.